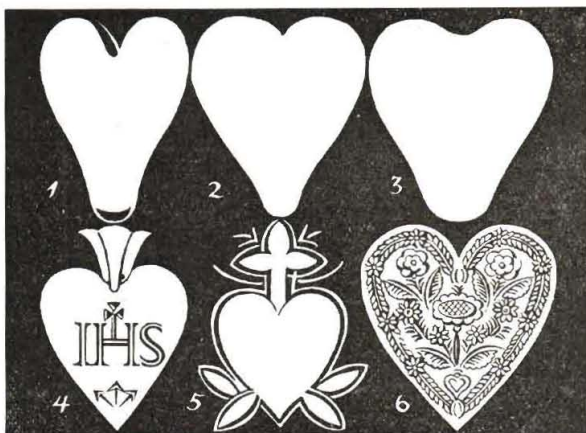

O podrijeklu licitarskog srca.

U sjevero-zapadnim krajevima naše otadžbine, licitarsko je srce po svuda rasprostranjeno. Na proštenjima i vašarima ono je glavni inventarni predmet u šatorima medicara i igra veliku ulogu u ljubavnom životu sela. Njegovo simbolično značenje u darivanju između zaljubljenih, pribavilo mu je veliki popularitet kod nas, iako je srazmjerno tek mlađi običaj sela. Dok veliki broj običaja sela povlači svoje korenje iz praslovenskih i praskršćanskih običaja, licitarsko srce vjerovatno datira tek iz početka XVII. stoljeća i doselilo se k nama, po svoj prilici sa sjevera, u vezi sa religijskim prikazivanjem Srca Isusovog.

U Njemačkoj susrećemo religijsko prikazivanje srca tek u XVI. stoljeću u vezi sa protureformacijom. Kako je ustanovljeno, da se simbo-

lično prikazivanje srca u južnim (katoličkim) krajevima Njemačke poklapa sa prikazivanjem srca, koje je uobičajeno u Italiji, može se sa puno sigurnosti ustvrditi, da je iz Italije prešlo u Njemačku upravo sa tim valom protureformacije, odakle je tim istim valom preneseno u naše krajeve. Kako su jezuiti bili glavni stupovi protureformacije i nosioci kulta Srca Isusova, to je njihovim dolaskom i taj kult kod nas rasprostranjen, sa svim svojim popratnim pojavama. Svakako je interesantna pojava, da se na pr. barokni motivi, koje su jezuiti također pretežno importirali nama, vremenski poklapaju s upotrebom srca kao ornamenta. Tako na pr. nošnja iz područja Vojnog Križa pokazuje uz barokni ornamentat srca. Za ilustraciju primjene srca u narodnoj nošnji, vezanu uz izrazite barokne motive, donosim (sl. 7.) dio alovca poculice iz Gušća (kot. Sisak), iz kraja gdje su barokni motivi najljepše zastupani. Kako je

1. Egipatska forma srca (2000—1700 p. H.) — 2. Forma srca kod Kopta, oko VI. stoljeća iza H. — 3. Forma sročolikog hljeba sa slike „La cena in Emaus“. — 4.—5. Kalupi za motive i 6. Licitarsko srce iz Podravine. (Crteži Zdenke Sertić).

prije smatrali kao srca, nisu ništa drugo, nego sročoliki listovi bršljana (*Hedera distinguens*)¹⁾.

Međutim susrećemo prikazivanje srca u današnjem dvodjelnom obliku već kod koptijskih kršćana. U Kom Eškavu, u gornjem Egiptu, nadena je drvena škrinja, iz vremena oko 600. godine poslije H., koja ima ornamente srca²⁾ (vidi sl. 2.).

¹⁾ M. K. Kaufmann: Handbuch der christlichen Archäologie 1905.

²⁾ J. Strzygowski: Koptische Kunst 1904. str. 153 i d.

usko vezan kult Srca Isusovog sa dolaskom Isusovaca u naše krajeve, i kako je bio popularan u narodu, lijepo nam ilustrira kalup (vidi sl. 4.), na kome susrećemo dekorativni motiv do u detalje identičan sa žigom isusovačkog reda.

Pitanje je, kako se srce kao religijski simbol pojavilo u Italiji? Od značenja je, da u rimskom starom kršćanstvu ne nalazimo srce. U rimskim katakombama nema traga njegovom prikazivanju. Oni likovi, koje su

Još starije, iz IV. stoljeća pos. H., je srce na t. zv. clavusu kao i na starokršćanskom tkivu, nađenom u Ahmin-Panopolisu³⁾

Postoji velika mogućnost, da je srce došlo na zapad posredstvom koptijskih monaha, koji su dugo bili posrednici između egipatske i grčke umjetnosti i kulture⁴⁾. Ti koptijski monasi preuzeli su simbol srca od Egipćana, gdje ga već davno u prošlosti susrećemo.

Već u vrijeme srednjeg carstva, od g. 2000—1700 pr. H. (12—14 dinastije), nalazimo slike mrtvačkih žrtava sa srcima (vidi sl. 1). Ta su srca doduše znatno produljena od danas uobičajenih, ali su, što je glavno, dvodjelna. Ne može se sa sigurnošću ustvrditi, da li su to bili u stvari žrtveni hljebovi ili samo ideografski znakovi za životinjska srca, koja su se prinosila na žrtvu.

Svakako je poznato, da su stari Egipćani prinosili mesnate žrtve svojim mrtvacima, pa je moguće, da su Kopti to prinašanje mesnatih žrtava zamijenili žrtvama sa hljebom, jer već kod starih kršćana nalazimo uobičajen mrtvački hljeb.

Herodot spominje, da su siromašni ljudi u Egiptu izrađivali žrtvene svinje od hljeba. Wiedemann veli o tom ovo: „Zamjena svinje kod žrtava sa kolačima u njihovom obliku, čisto je egipatska. Vrlo često su se prinosile mjesto pravih predmeta simbolične votivne slike, koje su pomoću magijskih formula primile realnost. Naročito su sačuvane slike volova, gusaka, hljeba u kamenu i pečenoj glini“⁵⁾. Značenje ove supstitucije je zamašno za prosuđivanje geneze hljeba u obliku srca i u religijskom i u profanom pogledu.

R. Andree⁶⁾ je istakao, da sve do danas traje proces supstitucije žrtava sa votivnim slikama, samo sa tom razlikom, što su na pr. voštani votivi potpuno slobodni obzirom na vrijeme, dok su hljebni votivi vezani uz određene periode kulta, što konačno leži u samom karakteru materijala, iz koga su izrađeni.

Ali od presudnog značenja je jedna druga činjenica. Kršćanstvo nije primilo u svoj sakralni inventar životinjsko srce, ali je pokraj toga ipak

7. Barokni ukras sa motivom srca na alovcu poculice iz Gušće (kot. Sisak).
(Crtež Zdenke Sertić).

³⁾ Forrer, Frühchristliche Altertümer: tab. XVII. f. 6.

⁴⁾ Geschichte der christlichen Litteraturen des Orients: J. Leiboldt, Geschichte der koptischen Litteratur, Leipzig 1907.

⁵⁾ Wiedemann, Herodots zweites Buch 211.

⁶⁾ R. Andree, Votive und Weihgaben str. 127.

siromašni narod, u svojoj konzervativnosti, zamijenjivao mesnate žrtve sa hljebnim. Prijašnju magijsku formulu egipatskog svećenika zamjenjivala je sada molitva koptijskog monaha. Da srcoliki hljeb ne nalazimo među mrtvačkim hljebovima u kršćanstvu, potvrđuje samo to, da rimsko kršćanstvo nije preuzelo u svoj sakralni kult koptijska hljebna srca, ali je zato preuzelo srca kao simbole, i to čisto prema koptijsko-egipatskom uzoru, kako to poslije vidimo i u religijskom slikarstvu.

Da se uzori dvodjelnog srca moraju tražiti upravo kod Egipćana i poslije kod Kopta, svjedoči nam činjenica, da su prigodom žrtava, a pogotovo kod balzamiranja mrtvaca, egipatski svećenici imali dovoljno prilike, da se upoznaju sa anatomijom srca. Grci i Rimljani su prikazivali srce u cilindričnoj formi, pa je prema tome jasno, da njihovo prikazivanje nije moglo poslužiti kao uzor za dvodjelno srce, kakvo susrećemo u starom kultu kršćana.

Svakako stoji, da je hljebno srce zamijenilo kod žrtava životinjsko srce, nakon što je ovo prije istisnulo iz žrtvenih ceremonija ljudsko srce.

U vezi sa hljebnim srcem u vjerskim ceremonijama je i uživanje srca. Običaj, da se ljudsko srce jede, zasijeca duboko u mitsko doba, a tragove susrećemo još i danas u narodnom vjerovanju. Tim, da se jelo srce čovjeka, vezano je vjerovanje, da snaga pokojnika prelazi na preživjele, kao i njegova svojstva. Srce je do neke granice predstavljalo centar duševnih vrлина, a prvenstveno hrabrosti. Prema grčkoj predaji hranili su Ahila iz Heirona srcem lava. Tipična je oznaka hrabrosti kod Ričarda, koga su zvali „s lavljim srcem“, a i naš narod voli oznaku, da je neko „junačkog srca“. Uopće je srce kao sjedište života već u davnoj prošlosti ocrtno u mitosima i sakralnim kultima. Vremenom je na mjesto običaja, da se samo srce jede, došao običaj, da se pila samo krv, a kasnije se i oboje simboliziralo, na pr. nošenjem srcolikih amuleta, koji donose snagu, te simboličkim prikazivanjem krvi i njegova mirisa sa crvenim bojama, često i crvenim cvijećem na slikama srca. I naša licitarska srca imaju često crvene cvijetove; njihovo značenje nisam mogao saznati, ali vjerovatno je u vezi s tom simbolikom krvi. Uzgred spomenuto, poznata je izreka: „da iz krvi cvatu ruže“, kao što i jesu crveni cvijetovi simbolični za ljubav, čije je sjedište u „srcu“.

Treba spomenuti, da je običaj da se jede srce čovjeka ili pije njegova krv, ostavio kao prvobitno antidemonsko sredstvo, svoje tragove i u narodnoj medicini. I danas još imamo u zapuštenijim krajevima slučaja, da zalutali psihički atavizmi pojedinaca ne prezaju pred ljudskim, naročitim dječjim žrtvama.

Kad je dakle došlo do supstitucije mesnatog srca sa hljebnim, razumljivo je, da je time bio do neke mjere iskrenut i cio organski materijal kod žrtava, ali vjerovanje u dejstvo i ovog hljebnog srca nije prestalo.

Tako imamo pred sobom elemente poganskog vremena, koje je poslije rimsko kršćanstvo izmijenilo i nadopunilo svojim sakralnim kultom.

Ovdje u prvom redu dolazi u obzir kult Srca Isusovog. O Srcu Isusovom držao je prvu propovijed mističar Bernhard iz Clairvaux-a (umro 1153.), dok je kaluđerica Margareta Alacoque (umrla 1690.) osnovala posebno udruženje, koje se klanjalo Srcu Isusovom⁷⁾. Kod svetaca nalazimo također primjenu srca, koje predstavlja plamenu ljubav prema božanstvu: tako kod sv. Ignacija i sv. Tereze. Plamena srca susrećemo i kod licitarija⁸⁾.

Ovdje se ukrštavaju predkršćanski elementi sakralnog kulta hljebnog srca s kultom srca Isusovog. Ovi stari predkršćanski elementi, iako nisu bili formalno preuzeti od rimske crkve, ipak su pod novim oblikom, izmijenivši svoje značenje, zadržali pretežni dio svoje simbolike. Dok slikano srce već susrećemo pod koptijskim uplivom na starijim slikama, najstariji trag u kulturnoj umjetnosti primijenjenog hljebnog srca nalazimo tek na slici Marca Marziale, „La cena in Emaus“ iz god. 1440., koja se nalazi u venecijanskoj Accademia di Belle Arti (vidi sl. 3.). Prema današnjem rezultatu istraživanja može se nekom sigurnošću ustvrditi, da su se u proljeće priređivala takva hljebna srca, dakle u vrijeme crkvenog Uskrsa. Danas više nisu vremenski vezana, ali su zadržala svoju proljetnu simboliku, bar u tom, što izražavaju bujanje mladosti, te i jesu sada isključivo simboli za ljubavnike. Prijašnje antidemonско dejstvo srca sada je metamorfozirano, i ono se daruje i u slučaju, kad se hoće steći neuzvraćena ljubav.

Treba naglasiti, da u današnjoj simbolici hljebno srce nikad ne služi kod mrtvačkih ceremonija, kao što je to bilo u predkršćansko vrijeme, već da je sada isključivo simbol života. Kao kod mnogih prastarih, poganskih običaja, tako je i ovdje kršćanstvo zadržalo samo formu i s vremenom ju ispunilo novom sadržinom.

⁷⁾ H. Detzel, *Christliche Ikonographie*, 1896., sv. II. str., 513. naziva Margaretu Alacoque utemeljicom kulta Srca Isusovog, koju i kršćanska ikonografija prikazuje u času, kao joj je Isus pokazao svoje srce.

⁸⁾ U vezi sa kultom Srca Isusovog mogu se navesti ovi historijski podaci: Kao što je rečeno, kult datira od Marije Alacoque i njene vizije Srca Isusovog god. 1670. Taj kult su preuzeli Isusovci i nakon ukinuća isusovačkog reda, 1794. g. osnovala su tri bivša Isusovca (Pournely, de Broglie i Pey) posebno udruženje za gajenje kulta Srca Isusovog. Kad je g. 1814. ponovno uspostavljen isusovački red, pretopilo se ovo udruženje, u nekim zemljama, sa ovim redom ili je u drugim ostalo kao afilirano udruženje uz isusovački red. U kultu Srca Isusovog istakli su se i neki pape. Tako je Pio IX. njemu posvetio cijelo kršćanstvo, a papa Leo XIII. cijelo čovječanstvo.

Forma je hljebnog, licitarskog srca redovito dvodjelna, bez drugih obrubnih ukrasa. Jedino se još nalazi uobičajeno plameno srce, koje simbolizira plamenu vatru duše (datira u slikarstvu od sv. Tereze), a sada služi kao neki pojačani ljubavni simbol. Na mnogim srcima nalazi se monogram Kristov (isusovački žig) kao sredstvo protiv demona i raznih napasti. (Vidi sl. 4). Valjda isto značenje ima i srce s krstom, koje je inače malo u običaju. (Vidi sl. 5). Obično su ta hljebna i licitarska srca crveno bojadisana, sa aplikacijama od šećera i tijesta u obliku cvijeća i lišća. (Vidi sl. 6). Te aplikacije su redom u baroknom stilu, što vremenski karakteriše njihovo podrijetlo i njihov dolazak k nama, zajedno sa ostalim baroknim kulturnim tekovinama.

Upotreba ogledala na licitarskom srcu ima po svoj prilici svoje simbolizirano značenje u nekom „spoznaj samog sebe“, i ima da djeluje kao ljubavna pobuda. U novije vrijeme lijepe se na srca i razni papirići s ljubavnim izrekama.

Svakako je religijski karakter hljebnog srca stariji od profanog. Već po svom podrijetlu kao supstituirani žrtveni prinos ostalo je, naravno izmijenjeno u duhu kršćanstva, kao zavjetni dar ili votiv. Usput možemo spomenuti, da je žrtvovanje pojedinih dijelova tijela bilo u običaju i u predkršćansko doba, odakle je transportirano u neku metafizičku sferu, koja je djelo kršćanstva, ostalo i danas kod votiva, koji u voštanim nogama, rukama, očima i t. d. doduše ne prikazuju žrtvu, već posvećenje bolesnog dijela tijela božanstvu. Tekar iz crkvenog kulta prešlo je srce u upotrebu za svjetovne svrhe. Uopće je ista genetička veza između votiva i našeg licitarskog srca, samo su votivi vremenski stariji.

K nama je, kako sam spomenuo, došao kult Srca Isusovog u doba protureformacije, a s njim i upotreba srca i kao ornamenta i kao licitarije. To dovoljno svjedoči činjenica, da je licitarsko srce u jugo-istočnim krajevima naše otadžbine nepoznato u narodnim običajima. A onda naše licitarsko srce pokazuje i sve tehničke karaktere licitarija, koje susrećemo u sjevernim krajevima, pogotovo kod južnih Nijemaca.

Danas je naravno nemoguće dobiti od samih seljaka podatke o samom podrijetlu i značenju licitarskog srca, osim one najobičnije.

Dr. Mirko Kus-Nikolajev.